

R (03)

Rodis

JOURNAL OF MEDIEVAL
AND POSTMEDIEVAL
ARCHAEOLOGY

La casa urbana al nord-est de la Mediterrània en època medieval i moderna

The urban house in the
north-eastern Mediterranean
in Medieval Age and
Early Modern Period

CR

Universitat de Girona
Càtedra Roses d'Arqueologia
i Patrimoni Arqueològic

Ajuntament de Roses
www.roses.cat

Fundació Girona
Regió de Coneixement
Universitat de Girona
Ajuntament de Girona
Consell Social de la UG
Càtedra de Cultura

www.documentauniversitaria.media/rodís

Rodis. Journal of Medieval and Post-Medieval Archaeology - 03

© Material editorial i organització / [Editorial material and organization](#):
Universitat de Girona, Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

© Continguts i figures / [Content and figures](#): els autors / [the authors](#)

© Il·lustració de la coberta / [Cover illustration](#): Jordi Sagrera

Equip editorial, objectius de la revista i instruccions per als autors i política editorial / [Editorial team, magazine objectives and instructions for authors and editorial policy](#):
www.documentauniversitaria.media/rodis

Contacte / [Contact](#):
Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic
cat.rosesarqueologia@udg.edu

Universitat de Girona
Plaça Ferrater Mora, 1
17071 Girona
Tel. 972 45 82 90

ISSN: 2604-6679

DOI: [10.33115/a/26046679/3](https://doi.org/10.33115/a/26046679/3)

ÍNDEX / INDEX

Presentació

Presentation

7

Josep Burch

DOSSIER

LA CASA URBANA AL NORD-EST DE LA MEDITERRÀNIA EN ÈPOCA MEDIEVAL I MODERNA

THE URBAN HOUSE IN THE NORTH-EASTERN
MEDITERRANEAN IN MEDIEVAL AGE AND EARLY
MODERN PERIOD

Pour une archéologie comparée de la maison urbaine dans le Grand Sud

For a comparative archeology of the urban house in Grand Sud

11

Florence Journot

La modulació urbana a l'exemple baixmedieval de Roses.

El prototip de casa

Urban expansion modulation of Roses in the Late Medieval Period.

The house prototype

35

Anna Maria Puig i Griessenberger

Maisons urbaines à Perpignan dans les lotissements du XIIIe siècle

Urban dwellings in Perpignan's thirteenth century housing developments

57

Isabelle Rémy, Aymat Catafau

Dos exemples d'urbanisme medieval a Catalunya: l'Esquerda de Roda de Ter (Osona) i Santa Creu de Rodes al Port de la Selva (Alt Empordà)

Two examples of Medieval URBANISM in Catalonia: Esquerda de Roda de
Ter (Osona) and Santa Creu de Rodes in Port de la Selva (Alt Empordà)

85

Imma Ollich i Castanyer, Montse Mataró i Pladelasala, Anna Maria Puig i Griessenberger

La casa medieval a Girona The medieval house in Girona	119

Jordi Sagrera Aradilla

Le dimore medievali dell'emilia occidentale The medieval mansions of western emilia	147

Federico Zoni

Habitar Barcelona, habitar el Born en època medieval i moderna. Notes sobre arquitectura domèstica històrica Inhabiting Barcelona, inhabiting El Born in Medieval and Modern times. Notes on historic domestic architecture	175

Reinald González, Carme Miró

VARIA

A la recerca de l'antiga «Rhode». Dels primers treballs a l'adquisició de la Ciutadella per part de l'Ajuntament In search of the ancient «Rhode». From the first works until the acquisition of the Citadel by the Town Council	207

Josep Maria Nolla i Brufau

DOSSIER

**LA CASA URBANA AL NORD-EST DE LA MEDITERRÀNIA EN ÈPOCA
MEDIÉVAL I MODERNA**

THE URBAN HOUSE IN THE NORTH-EASTERN MEDITERRANEAN IN
MEDIÉVAL AGE AND EARLY MODERN PERIOD

Pages	Received date	Acceptance date
35-56	2020-06-24	2020-09-13

LA MODULACIÓ URBANA A L'EIXAMPLE BAIXMEDIÉVAL DE ROSES. EL PROTOTIP DE CASA

URBAN EXPANSION MODULATION OF ROSES IN THE LATE
MEDIÉVAL PERIOD. THE HOUSE PROTOTYPE

DOI: 10.33115/a/26046679/3_2

Anna Maria Puig i Griessenberger

Arqueòloga i museògrafa

Paraules clau

Parcel·lació, mòdul, eixample, segle XIII, cases

Keywords

Land allocation, module, expansion, 13th century, houses

Resum

L'exemple de la vila medieval de Roses és un exemple d'urbanisme planificat, ordenat segons una trama ortogonal que pressuposa l'existència d'una acció premeditada i racional per ampliar la vella població. Les excavacions arqueològiques han situat aquesta acció a la primera meitat del segle XIII, gràcies als materials recuperats als nivells de condicionament del terreny per rebre les noves construccions. Darrere d'aquest projecte se suposa l'existència d'uns interessos per part dels senyors que tenien jurisdicció sobre el lloc. Al mateix temps, es pressuposen uns treballs previs d'agrimensura per aprofitar el terreny disponible i ajustar-hi les noves illes de cases.

Abstract

The expansion of the medieval town of Roses is an example of planned urbanism, arranged according to an orthogonal plan that presupposes the existence of a premeditated and rational action to expand the old town. Archaeological excavations have placed this action within the first half of the 13th century, thanks to the materials recovered in the levels of preparation of the land to receive the new constructions. Behind this project, the existence of interests on the part of the gentlemen who had jurisdiction over the place is assumed. At the same time, previous surveying works are presupposed to take advantage of the available land and adjust the new blocks.

LA MODULACIÓ URBANA A L'EIXAMPLE BAIXMEDIEVAL DE ROSES. EL PROTOTIP DE CASA

Des de la signatura del conveni de col·laboració entre l'Ajuntament de Roses, la Diputació de Girona i el Servei d'Arqueologia l'any 1993, poc temps després que la Ciutadella de Roses s'obris al públic —gràcies a la compra del recinte per part del l'Ajuntament el 1986—, el jaciment medieval que es troba en el seu interior va començar a centrar l'atenció dels seus gestors i dels investigadors (fig. 1). Fins a aquest moment, pràcticament s'havia ignorat que, en aquest ampli recinte encerclat pel conjunt de defenses que conformen el perímetre emmurallat d'època moderna, construït a partir de mitjan segle XVI, es conservaven les restes de la població medieval de Roses. De la mateixa manera que el jaciment grec hel·lenístic, i el romà i el tardoantic que havien estat objecte d'atenció des de principi i mitjan segle passat, respectivament, les estructures medievals mereixien ser posades al descobert i presentades al públic visitant del conjunt monumental. En paraules dels autors del pla director que havia de regir aquestes actuacions, es plantejava la necessitat de la visita per «conèixer a fons aquest producte històrico-arquitectònic, de tanta complexitat» (Castells i Martín 1993).

Figura 1. Recinte de la ciutadella a l'interior del qual, a la meitat oest, se situa la vila medieval. S'hi indiquen les restes descobertes fins a l'any 2011.

Per la «recuperació dels recintes medievals», tal com deia el mateix text, abans calia realitzar una considerable tasca de neteja i desenrunament. Sense ella era impossible iniciar cap campanya d'excavació i reconeixement de les restes que hi quedaven. Tant els escassos estudis que hi feien referència, com la planimetria militar que havia generat la Ciutadella al llarg dels successius conflictes bèl·lics, donaven a entendre que la població medieval havia sobreviscut de manera molt parcial a la implantació de la fortificació moderna al seu damunt. Es desconeixia en quin estat es podria recuperar el traçat urbà i quina línia d'actuació es portaria a terme, mentre semblava més segura la inversió en les restes arquitectòniques de més volum que havien perviscut, com ara el conjunt de l'església i el claustre del monestir de Santa Maria, on estava previst construir un auditori, i les muralles, de les quals se'n volia restituir les parts més malmeses.

L'inici de les excavacions a la part medieval, però, va fer variar les previsions del pla director. Després de cinc campanyes, entre els anys 1993 i 1996, es van posar de manifest l'extensió i la complexitat de les restes de la vila, tot i que només fou possible descobrir una superfície màxima d'uns 480 m². Durant aquest període, les intervencions es varen limitar a excavar fins al nivell que corresponia al darrer moment d'ús de les cases. Immediatament es va fer palès que aquest coincidia, en tot l'espai descobert, amb la destrucció provocada l'any 1645 durant el setge de la Guerra dels Segadors, a causa de la voladura d'un polvorí situat molt a tocar, a l'extrem nord-oest del recinte fortificat.¹ Només en escassos punts es va poder excavar fins al subsol i completar-ne l'estratigrafia. No obstant això, es va aconseguir obtenir la seqüència cronològica d'ocupació del lloc i, fins i tot, reconèixer l'entramat urbà de la part més antiga de la vila (Puig et al. 1994b, 17-41; Puig et al. 1995a, 41-69).

Arribats a l'any 1996, només s'havien descobert un total de vint-i-dos àmbits o estances, les quals formaven part d'almenys vuit edificis. En funció d'aquestes troballes i del seu interès, el pla director esperava poder definir els usos que tindrien les restes descobertes. Quins serien aquests usos i com s'actuaria sobre el conjunt estava subjecte a l'evolució dels treballs arqueològics. Es parlava de consolidació de murs i de tractament en els acabats de pavimentació, fins i tot de plantació vegetal i d'un arbrat per marcar els recorreguts de visita. Finalment, la consolidació dels murs fou l'única proposta que es va complir, gràcies a la tasca constant de la brigada del monument recentment constituïda, encapçalada per Miquel Palós, qui també es va ocupar del manteniment i la neteja de les restes. Les propostes van quedar en suspens i els treballs arqueològics tampoc no es varen reprendre.²

1 Aquesta part de la vila, que no es va reconstruir, coincideix amb el conegut Jardin du Gouverneur, una àrea d'uns 4.600 m² de superfície que es degué fer entre els anys 1645 i 1660, temps durant el qual la Ciutadella va estar en mans franceses després de la Guerra dels Segadors.

2 No només les troballes arqueològiques que s'havien fet a la vila, sinó també a la part del pati d'armes, així com els treballs de desenrunament que havia requerit el pla director havien deixat prou a punt el jaciment com per començar a redactar els projectes d'execució de les diferents propostes presentades en el document inicial. No entrarem aquí a debatre les causes de l'aturada i la invalidació del document. Era també el moment de començar a redactar un pla especial de la Ciutadella emparat en el marc legal del Pla d'Ordenació Urbanística Municipal, però tampoc no fou possible. Aquesta manca de definició va fer que algunes propostes, tant de l'arquitecte redactor del pla director com d'altres arquitectes o paisatgistes anessin i vinguessin sense acabar-se de materialitzar. Algunes de les propostes s'han acabat d'executar fa molt poc temps.

Excepte algunes intervencions puntuals a l'església (Puig et al. 2000, 172-176) i al claustre del monestir (Puig, Codina 2004, 485-491), la primera sobre la base d'una recerca avalada pel Museu d'Arqueologia de Catalunya a Girona i la segona requerida per un projecte arquitectònic que no es va acabar executant, no es va tornar a excavar a la part de la vila fins a la posada en marxa del «Projecte d'intervencions arqueològiques al jaciment de la Ciutadella de Roses (2008-2016). Cap al centenari de la descoberta», un projecte de recerca aprovat per l'Ajuntament de Roses i el Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya, i avalat pel Museu d'Arqueologia de Catalunya a Girona. A més d'actuar en altres fases històriques del jaciment, es proposava reprendre les excavacions a la vila medieval amb un seguit d'objectius, entre els quals es trobava l'estudi de la trama urbana i la seva evolució. Assolida aquesta fita, avui podem presentar un aspecte puntual d'aquest estudi, el qual se centra en la part de l'exemple baixmedieval. Malgrat que els treballs varen quedar frenats novament l'any 2011, la superfície descoberta va passar dels 480 m² als 2.200 m², amb un total de setanta-dos àmbits que corresponien a un màxim de dinou edificis.

CONTEXTUALITZACIÓ HISTÒRICA. L'URBANISME BAIXMEDIEVAL A LA ZONA DEL NORD-EST CATALÀ: L'EXEMPLE DE ROSES

A l'àrea territorial on es troba la vila de Roses, la dels *pagus* dels comtats d'Empúries i Peralada, s'hi observa un procés d'urbanització i creixement dels vells nuclis poblacionals a partir de final del segle XII i la primera meitat del segle XIII, *grosso modo*. En tenim diversos exemples, que es manifesten a partir de la formació de ravals, eixamples i nous recintes emmurallats. Això no hauria estat possible si el país no hagués estat immers en una situació política i econòmica prou estable. Certament, les circumstàncies eren favorables i la tendència general ascendent va impulsar el creixement no només de moltes poblacions ja existents, sinó també la fundació de noves viles, això en especial a la zona de la Catalunya Nova. En el primer dels casos, la pressió demogràfica sobre els vells nuclis de població va obligar a trencar el cinturó de les muralles que els estrenyien, mentre que les viles de nova creació varen comptar amb trasllats de grups de pobladors per ocupar noves terres.

A la base d'aquest procés creixement urbà s'han de tenir en consideració les polítiques premeditades de promoció, dirigides pels senyors que tenien jurisdicció i domini sobre les viles, ja sigui des d'antic o per haver-los adquirit per a l'ocasió. En aquesta línia es troben els atorgaments de cartes de població i de franqueses. Darrere d'aquests privilegis, bàsicament dirigits a afavorir la concentració de població en un lloc determinat, hi havia els interessos dels senyors que els promovien. S'oferien incentius per atraure els pobladors a canvi d'una clara contrapartida. A la zona de l'Empordà que ens ocupa, és exemplar el cas de Figueres, a la qual el rei Jaume I va atorgar una carta de poblament l'any

1267 amb l'estratègia d'afavorir la formació d'una ciutat que competís amb el veí centre de poder comtal emporità, encara independent, que era la vila de Castelló d'Empúries.

Com ja hem defensat en anteriors ocasions (Puig 2013a, 67-96 i Puig 2016, 341-380), en un segon nivell hem de tenir en compte que aquestes empreses van anar acompanyades d'un projecte d'urbanització prefixat. L'ordenació i la geometria urbanes que s'observen en les àrees de creixement d'aquestes poblacions, sigui a l'escala que sigui, dona a entendre l'existència d'un plànol i d'un estudi previs ben detallats del terreny i de les seves particularitats morfològiques. Malgrat que no quedi constància d'aquests treballs d'agrimensura medievals, aquests degueren ser un requisit indispensable en la planificació i la posterior execució d'aquestes trames urbanes ordenades i regulars que havien d'encabir la nova població. L'ortogonalitat del traçat de carrers i de les illes de cases responen a un ordre racional, i a un treball complex de topografia i planimetria per poder plasmar sobre el terreny allò que havia d'acabar essent l'eixample de la població. No ens oblidem, tampoc, que tots aquests treballs degueren implicar l'arranjament dels espais disponibles per anivellar-los, terraplenar-los i condicionar-los per rebre les noves construccions.

L'ordenació ortogonal de la trama urbana de la vila de Roses, que descriurem més endavant, ens porta a considerar l'existència d'uns promotors i d'uns treballs de geometrització de l'espai previs a la urbanització. Però, qui planifica i promou l'eixample de la vila? Quins condicionants es troben en el moment de traçar aquesta trama urbana? Quines accions es porten a terme? Poques respostes poden donar a aquestes preguntes els treballs arqueològics. És necessari completar la recerca amb un buidat exhaustiu dels fons documentals que es conserven, encara que, per l'època en què ens movem, reconeixem que és complex i que només podríem obtenir dades indirectes.

En la primera pregunta, cal tenir present la jurisdicció sobre la vila medieval de Roses que, des dels seus orígens, compartien l'abat del monestir de Sant Maria i el comte d'Empúries (Palou 1989).³ Aquesta situació de fet, que havia estat font de conflictes entre les dues parts, va arribar a una concòrdia l'any 1229, per la qual es varen fixar les competències de cadascuna d'elles respecte a l'administració i la justícia a la parròquia de Roses, cosa que no vol dir que l'acord posés fi a les disputes.

Si bé sembla clar que ambdós senyors, abats i comtes, tenien interessos compartits sobre la justícia i l'administració de les persones que habitaven la vila, també compartien el domini directe d'aquest espai? De qui era la propietat de les terres de l'entorn immediat del monestir que havien d'ocupar l'eixample? Totes aquestes preguntes ens les fem perquè ens situen sobre la pista de la qüestió crucial: foren els abats o els comtes emporitans els promotors de l'eixample de Roses? O ho foren tots dos de mutu acord? De conservar-se els establiments de les parcel·les de

3 Hug Palou expressa que aquesta es percep ja l'any 1078, quan el comte Ponç I reconeix, en el seu testament, posseir la meitat de l'abadia de Santa Maria de Roses. I al llarg dels segles XII i XIII observa com ambdós tenen els seus propis delegats a l'hora d'exercir la seva jurisdicció. D'una banda hi ha els batlles de l'abat i, de l'altra, els batlles dels comtes (Palou 1989, 80-81).

la urbanització infeudades, en tindríem les respostes, però difícilment trobarem aquesta documentació. Tal com tampoc creiem que quedi, si és que hi va ser, alguna referència sobre un acord entre les parts per tal d'emprendre l'exemple de la població. Sigui com sigui, ens consta imaginar que aquest projecte no es materialitzés d'alguna manera. Malgrat tot, sí que disposem d'una font posterior de gran interès: els capbreus. Fa uns anys, Marcel Pujol va estudiar una part dels que es conserven a l'Arxiu Diocesà de Girona, el més antic dels quals remunta a l'any 1304. Aquests capbreus, però, només corresponen als declarants que confessaven tenir per part de l'abat i del monestir de Santa Maria (Pujol 1997).⁴ Aquest detall ja va posar en evidència l'existència d'una doble capbrevació i que, per completar l'estudi, caldria saber el contingut dels declarants per part del comte. Creiem que aquesta dualitat és prou simptomàtica respecte a l'existència d'un domini compartit també sobre el terreny urbanitzat. Tot i que és molt complex intentar dibuixar un plànol a partir de les dades que proporcionen els capbreus, seria molt interessant poder precisar si hi ha una determinada distribució de l'espai entre les parcel·les de l'abat i les dels comtes.

Per tancar aquest seguit d'hipòtesis que ens planteja la urbanització de l'exemple de Roses, ens faltaria preguntar-nos: quin interès hi havia darrera d'aquest projecte, al marge de fomentar el poblament? No sabem quins privilegis, quines franquícies i quines exempcions es varen oferir als pobladors vers Roses, ni amb quina intenció final. Potser es tracta de les mateixes que s'esmenten a la capitulació de la població davant del rei l'any 1385, quan la vila passa a mans de la Corona a la fi de l'enfrontament entre el comte Joan d'Empúries i el rei Pere III, encara que serà retornada als comtes un parell d'anys més tard. Al text del document, es diu que «Los prohombres de la vila e parròquia de Santa Maria de Roses suppliquen, ab aquella maior reverència que poden, al senyor rey, que los sien consentides e atorgades les gràcies e les franquies deiús scrites» (Palou 1989, 94 i apèndix 6, 206-210). Els habitants s'interessen per no perdre els privilegis i els bons usos de què gaudien, i demanen al rei que se'ls confirmi. Aquest canvi temporal en la jurisdicció també respectarà la part que tenia l'abat (Palou 1989, 94 i apèndix 7, 211-215). Els mateixos privilegis dels rosincs es mantindran l'any 1402, quan el comtat d'Empúries passarà definitivament a mans de la Corona (Palou 1989, 94, i apèndixs 8 i 9, 216-224). A partir de llavors seran els reis del Casal de Barcelona els que els afavoriran amb nous privilegis.

Entre la llista de privilegis medievals, veiem que els habitants de Roses rebien favors comercials especials en relació amb la venda del peix pescat, al mateix temps que eren alliberats de pagar el dret de barra per entrar a la vila i la parròquia de Castelló, on es trobava el principal mercat de la zona. És cert que la major riquesa de Roses, al marge de l'interès estratègic del seu emplaçament, venia dels productes que oferia el mar, sense descuidar-nos de l'estany immediat

4 Segons Marcel Pujol, el capbreu de l'any 1304 només inclou un total de 143 declarants davant dels 168 que hi apareixen esmentats (Pujol 1997, 134).

ni de les excel·lents qualitats del port natural.⁵ Aquests valors ja s'havien considerat a l'antiguitat i van seguir essent ben presents al llarg de la història, fins pràcticament avui dia. I, qui tenia jurisdicció sobre la costa i el mar en època medieval? L'omnímoda era dels comtes d'Empúries, que exercien els seus drets sobre totes les activitats econòmiques que s'hi desenvolupaven. Els comtes treien rendiment de la pesca, del corall, de les naus que es detenien al port, sobre la càrrega i la descàrrega de les mercaderies, lleudes i tretes, sobre les salines i la gavella de la sal, els naufragis...

En el cas de Roses, però, els comtes havien estat generosos i molts d'aquests drets havien estat cedits al monestir des de la seva fundació, per tal de promocionar l'empresa, i confirmats posteriorment. Així queda reflectit en el *Cartoral de Santa Maria de Roses*, publicat per Josep Maria Marquès l'any 1986 (Marquès 1986). També s'hi refereix l'arxiver Bernat Josep Llobet, quan detalla que alguns delmes del mar estaven en feu del bisbe de Girona (Llobet 1667-1668, fol. 175v):

Por haver sido tanta la piedad y liberalidad de los Condes de Ampurias de la primera línea para con Dios y sus templos, Monasterios y cosas pias que fundaron y dotaron, son tan pocos los diesmos que recibe y cobra V(uestra) Ex(celencia) en el condado, que solo tiene y cobra los del Mar de Banyuls, del Estanque de Castellon y de la Playa del Mar dels Graells del termino de dicha villa, y parece que le pertenecen también los de la Playa del Mar del lugar de San Pedro Pescador.

Com veiem, no trobem el port de Roses entre la llista.

Malgrat les donacions fetes, els comtes d'Empúries varen seguir tenint la jurisdicció sobre el port de Roses i un declarat interès cap al lloc. D'aquesta manera actuaria el comte Ponç VI quan concedeix, als habitants de la parròquia, el «poder destinar el producte de diferents impostos cobrats en el terme en auxili de les obres de la torre que aleshores es construïa en el moll del port». Aquesta notícia, que es remunta al mes d'octubre de l'any 1311, s'ha considerat la primera referència sobre l'existència d'un primerenc port artificial construït a Roses (Palou 2000, 324) (fig. 2). Certament és una dada important, que posa sobre avís de la importància d'aquest port per als comtes d'Empúries.

Davant d'aquesta correlació de forces i drets, tot apunta que darrere de la construcció de l'exemple de Roses hi ha una planificació comtal decidida a promocionar el port i reforçar el nucli d'habitants del lloc que, de ben segur, havien de facilitar el bon funcionament de les infraestructures i els serveis necessaris, talment un barri portuari i comercial, com sabem que es va acabar estenent ran

5 La riquesa que aportava la pesca als comtes d'Empúries era notable. Així s'expressa en un volum de l'inventari del fons documental d'Empúries fet per l'arxiver de la casa ducal de Segorbe i Cardona, Bernat Josep Llobet, entre els anys 1667 i 1668, que es conserva a la biblioteca de Peralada (Puig 2008, 303-321). El text manuscrit diu, tot referint-se a l'estany de Castelló, que està compartimentat en dos, l'alt i el baix: «En el alto y principal se encierra y pasa en sus devidos tiempos el Pescado que sube del mar que es en grandissima abundancia y tanta que su pesca renta ahora á V(uestra) E(xcelencia) cerca de ochocientas libras Barcelonesas todos los años [...], y por el estanque de abaixo que se mezcla con el mar entra el pescado del mar en su debido tiempo y sube al alto por las puertas de las azequias (que llaman comunmente pobladores) à poblarle, y cerrandose estas, á su tiempo, queda el pescado encerrado para la pesca» (Llobet manuscrits de la Biblioteca de Peralada, núm. 17758, fol. 9v i 10 r).

de la platja i el port. Pensem que aquest projecte no hauria estat possible sense l'aprovació de l'abat i del monestir de Santa Maria. Ja hem expressat la possibilitat que l'espai disponible fos un condomini de les dues senyories. Podríem seguir elucubrant sobre el tema, però cal parar aquí. Fins que no es disposi d'una recerca més àmplia només ens podem moure en el terreny de les hipòtesis, i el que té més fonament en aquest article és la part que va proporcionar la recerca arqueològica realitzada entre els anys 1993 i 2011, a la qual tot seguit ens referirem.

Figura 2. Dibuix de l'any 1543, que es conserva a l'Archivo General de Simancas, en el qual es representa la badia de Roses i el port de la vila abans de la construcció de la Ciutadella. S'hi poden veure la torre i les instal·lacions que hi ha ran del mar, on les embarcacions s'amarren o s'arrosseguen sobre la platja.
Font: Palou 1989, apèndix gràfic núm. 4.

LA GEOMETRIA URBANA DE L'EIXAMPLE DE ROSES

El primer document en què es fa patent la geometria ortogonal de l'eixample de Roses és el plànol de l'any 1643, dibuixat per l'enginyer militar Agostin de Alberti, que es conserva a l'Archivo General de Simancas (Castells, Catllar, Riera 1994, 382-383, núm. 244). Malgrat la seva cronologia, molt tardana per l'època que ens ocupa, és excepcional la informació que ens aporta sobre com s'organitzava la trama urbana de la vila (fig. 3). Quatre segle després encara es manté un entramat que, com defensarem més endavant amb arguments arqueològics, es va planificar a la primera meitat segle XIII. La xarxa d'illes de cases i de carrers segueix un traçat regular que només veiem alterat a l'espai més immediat a la cortina, entre els baluards de Sant Joan i Sant Jordi; això és, el tram de ponent de la muralla de la Ciutadella. Ja hem explicat en anteriors publicacions que aquesta part de la vila va patir l'enderroc parcial d'unes cases a conseqüència de la construcció del recinte fortificat modern, estructura que s'havia plantejat inicialment com a reforç i millora de la muralla medieval existent. Les referides excavacions varen posar

en evidència uns nivells d'enderroc i amortització que es varen datar a partir de la presència de ceràmica de reflex metàl·lic decorada amb el motiu del pinzell pinta i per l'absència de blaus catalans posteriors, fet que ens situa en un context de final del segle XVI o, com a molt tard, d'inici del XVII (Puig et al. 1995a, 61-64).

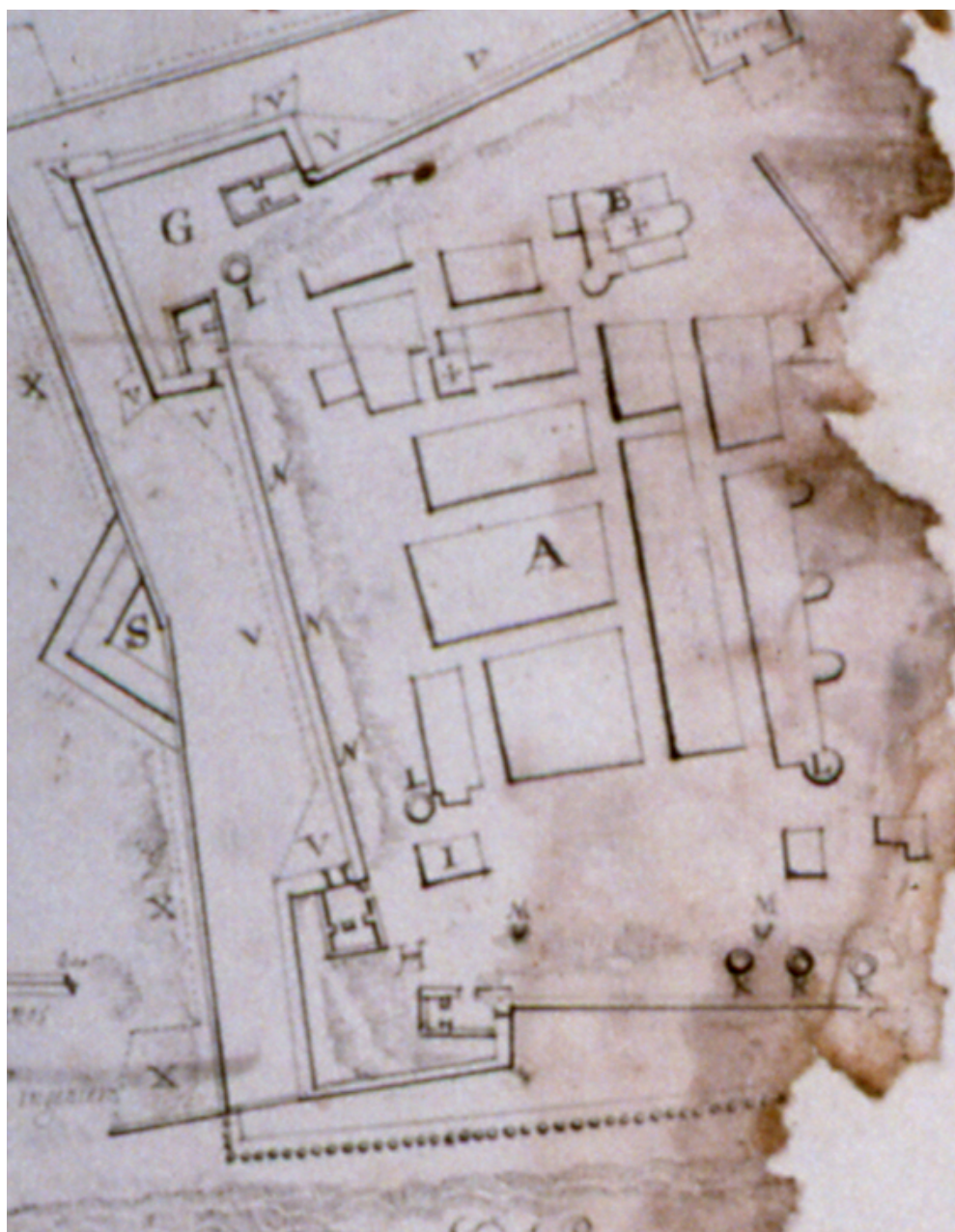

Figura 3. Detall del plànol de l'any 1643 en què es dibuixen les illes de cases de la vila medieval.

Els estudiosos coincideixen a veure, en aquest tipus de trames urbanes a les quals ens estem referint, l'existència d'un pla prefixat amb què es decidia quin seria el nombre de carrers que hi hauria, les seves dimensions, el seu traçat de forma paral·lela i amb travessers que tallaven en angle recte, i la mida i el nombre de les

parcel·les (Arízaga 1993, 24-25). Se'n coneixen diversos exemples a la Península i a altres llocs de l'Europa medieval. Darrerament, s'ha fet un complet estudi de les viles planificades del País Valencià, en el qual l'autor fa patent la geometria urbana de diverses poblacions, alhora que fa un esforç per cercar els mòduls o les pautes de capteniment —en paraules seves, utilitzades pels planificadors a l'hora de configurar l'urbanisme (Rosselló 2017).

Malgrat que tots els exemples de les viles velles o de les viles de nova fundació semblen ajustar-se a aquesta geometria urbana basada en l'ortogonalitat, a la qual es podrien buscar arrels antigues, el cert és que no existeix un model ideal d'aplicació general, com sosté Beatriz Arízaga, sinó que veiem com aquest variava en funció de l'emplaçament particular de cada vila i el nombre de pobladors previstos (Arízaga 1993, 25). Aquests factors, que Vicenç Maria Rosselló defineix com a estrenyiments en l'acció del planificador, són elements a tenir en compte ja que condicionaven la mida i la planta urbana. Entre aquests hem d'esmentar, per davant de tot, les particularitats topogràfiques del lloc, com serien el relleu del terreny, l'existència de rieres i de la riba marina, en el cas de poblacions ran de mar, però també de l'emplaçament de la vila existent.

Si analitzem el cas de Roses, són tres els principals «estrenyiments» que condicionen la planificació: el traçat de dues rieres que desemboquen al mar just en aquest punt, la riba marina en el seu extrem sud i l'emplaçament de la vila vella a l'extrem nord. Quant a les esmentades rieres, la Trencada a l'oest i el rec Fondo a l'est —evidentment ens referim al seu antic traçat, que passava pel centre del pati d'Armes de la Ciutadella—, aquestes deixaven un marge de terra ferma d'uns 200 m d'amplada entre les corresponents platges sobre el qual poder construir. Aquesta franja quedava delimitada al nord pel recinte emmurallat de la vila vella, que tenia annex a l'est el recinte del monestir de Santa Maria, mentre que al sud tancava la línia de platja, que a l'època es trobaria uns 200 m més terra endins que l'actual, *grosso modo*, fet que deixava un espai disponible d'una llargada de no gaire més de 100 m. En aquest espai el relleu era relativament suau, tot i que acusava pendent des del punt més alt, on es trobava emplaçada l'església i el monestir de Santa Maria, fins a ran de mar. Davant la porta d'entrada a l'església la cota no seria gaire diferent dels actuals 9,14 m sobre el nivell del mar, mentre que, a l'extrem sud, la paleoplatja es va localitzar a la cota de 0,85 m.⁶

Aquestes particularitats varen comportar diversos treballs d'arranjament de l'espai disponible, amb els conseqüents moviments de terres i terrassaments reforçats amb murs per tal de fer-lo practicable i el màxim d'accessible. Encara ho podem intuir si ens fixem en l'aspecte que avui té el lloc i així queda reflectit en l'esmentat plànol de l'any 1643, en què s'aprecia com l'exemple de la vila s'ordena en funció de dos sectors clarament diferenciats. En el sector de ponent, que varem designar amb el número 3 i que correspon al que queda just per sota i a continuació de la vila vella cap al sud, es varen traçar un total de tres carrers llargs,

6 La cota màxima del subsol natural en el punt del cim del turó de Santa Maria es va trobar a 5,67 m sobre el nivell del mar (Puig et al. 2006, 56). Aquesta diferència de 3,50 m es pot explicar pel fet que el nivell va anar pujant a mesura que s'anaven anul·lant i terraplenant els edificis que havien ocupat el mateix lloc des del segle iv aC.

en sentit est-oest, paral·lels a la façana marítima, i tres grans illes de cases —la més meridional de totes compartimentada en dos (fig. 4). En el sector de llevant, o número 2, emplaçat al sud del recinte monestir, es varen traçar dos llargs carrers en sentit nord-sud, perpendiculars al mar, i també dues grans illes de cases, compartimentades en dos per carrers transversals de menors dimensions. Aquest eixample de planta quadrangular, d'uns 120 m de costat, aproximadament, quedava encerclat per una muralla amb torres circulars i bestorres que s'ajustava a l'existent, especialment ben plantejada a la façana de mar, en què les torres es varen emplaçar cada 24 m. La superfície total de l'eixample, d'uns 14.000 m², se sumaria als 5.400 m² estimats que tindria la vila vella i als 4.700 m² que ocupava el conjunt monacal, inclòs l'espai de la sagrera, el que fa un total d'uns 24.100 m², és a dir, poc més de 2,4 ha.

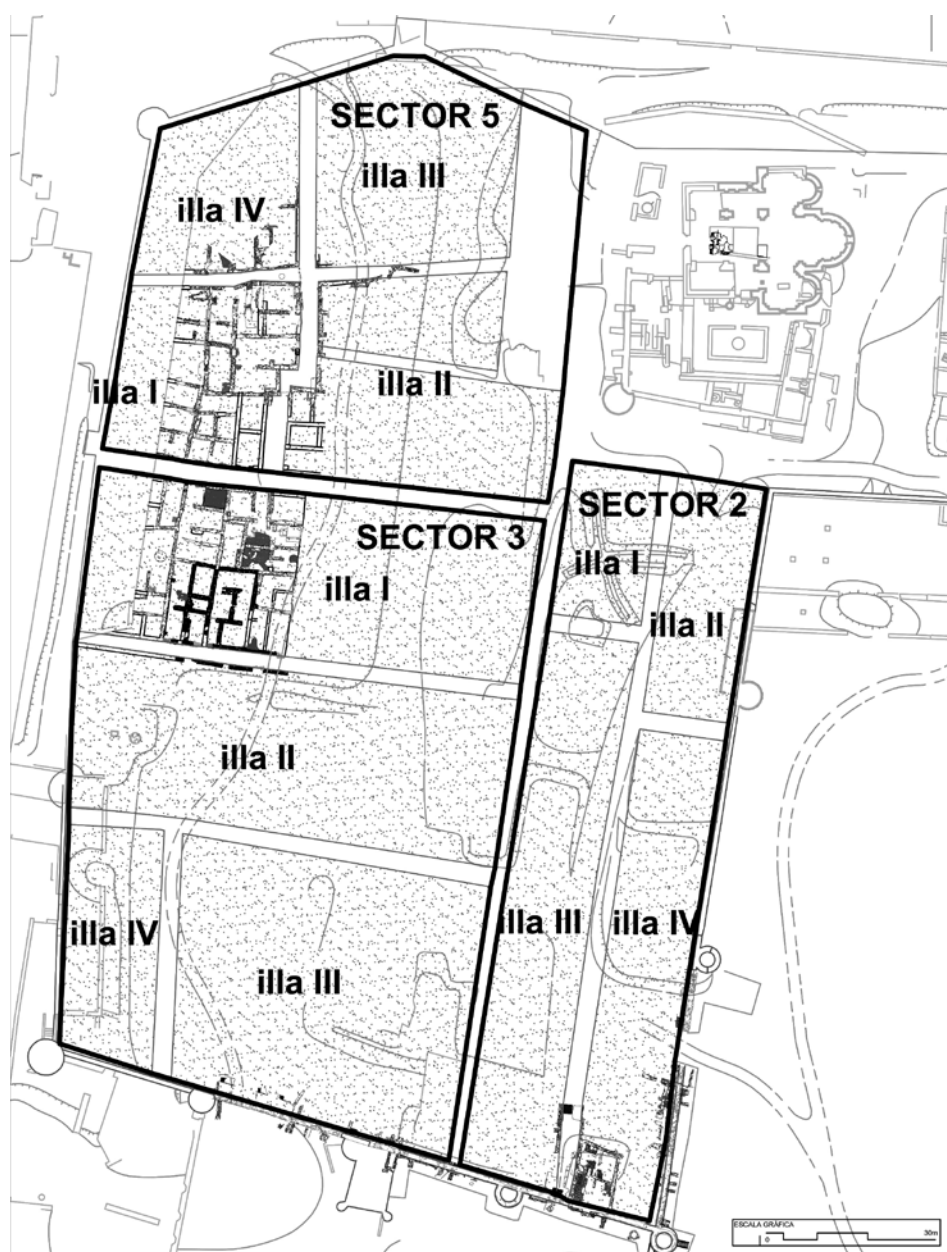

Figura 4. Els sectors de l'eixample, els números 2 i 3, situats per sota del monestir i de la vila vella (sector 5), respectivament, amb les diferents illes de cases que els compartimenten.

No hi ha dubte que som davant d'una ordenació planificada, racional i harmònica en la seva concepció, que també va haver de tenir en compte la posició la vila existent. El punt de partida era la vila vella, una fundació que també varem considerar feta *ex novo*, organitzada urbanísticament a partir de l'encreuament perpendicular de dos carrers principals que defineixen l'espai de quatre illes de cases disposades en cadascun dels quadrants de la creu, disposició que hem vist com es reproduïx en altres poblacions de l'època (Puig 2000, 76-89). Creiem que aquesta fundació hauria tingut lloc en un moment molt avançat de la segona meitat del segle x, o més probablement ja dins del segle xi, quan el monestir de Santa Maria, fundat i dotat uns anys abans, es trobava en ple rendiment.⁷ No obstant això, el primer document conegut que es refereix als habitants de Roses és de l'any 1079 (Puig et al. 1995a, 51).

La vila vella no va veure alterada en excés la seva configuració amb la incorporació de l'eixample de la vila nova. En aquest moment, va quedar obsoleta la muralla o el clos que cenyia la vila per la part sud, per tal de facilitar la connexió i l'accés entre ambdues àrees, i sembla que només fou necessari enderrocar part d'una casa per poder comunicar el carrer principal nord-sud de la vila vella amb el nou eixample. Si bé les excavacions no varen arribar a localitzar ni la primera muralla ni la suposada torre que hi havia, sí que es va demostrar la connexió dels esmentats carrers amb l'obertura d'un carreró d'enllaç. La part restant de la muralla antiga, que estava dotada de torres quadrades, es va mantenir, de la mateixa manera que tampoc no es va enderrocar el perímetre fortificat del monestir. Al respecte d'aquest, durant els anys 1359-1360 l'abat i el comte varen entrar en conflicte a causa de la reparació d'unes parets que es trobaven en mal estat, concretament a la part de llevant i migdia, obres en les quals els homes de la vila estaven obligats a participar sota pena d'excomunió. Mesos després de la seva reparació per part del monestir, el comte d'Empúries pretenia derruir-les i fer-les de nou, així com el mur o la drassana amb torre que es trobaven cap al mar, «dressanas cum turri versus marea», a més d'unes parets que tancaven un jardí situat al costat de les valls del monestir (Puig et al. 1994, 31-35 *vs.* Marquès 1992, núm. 2.844 i 3.075).⁸ És interessant la reparació que el comte vol fer de les drassanes amb torre. No descartem que puguin correspondre al moll artificial construït uns anys abans, el 1311, al qual ja ens hem referit.

A la part nova fou necessari procedir a arranjar el terreny per rebre el nou urbanisme. Allà on s'ha pogut detectar, s'ha demostrat l'existència d'un estrat d'anivellament general, present en el subsol d'alguna de les cases construïdes en aquest moment, que es va datar a partir de la presència de ceràmica grollera reduïda decorada amb motius fets a rodeta (Puig 2011, 59 i 108).⁹ Aquest

7 L'excavació dels nivells fundacionals d'aquesta part de la vila va posar en evidència que es tractava d'una capa d'arranjament del lloc, que hauria provocat una profunda alteració de l'ocupació tardoantiga que hi havia al subsol. Això es demostra pel fet que, malgrat que el material que data aquests estrats sigui la ceràmica espatulada, els percentatges de ceràmica antiga present superen el 90 % del total recuperat.

8 Amb idees prefixades hem interpretat malament aquests documents, una vegada utilitzant-los per datar la construcció de la muralla medieval (Puig et al. 1994, 35) o considerants els murs que s'esmenten com a residu de la muralla de la vila vella (Puig 2016, 376).

9 No s'han pogut identificar materials d'aquesta època en tots els espais on va ser possible arribar als nivells fundacionals. En altres casos, els fragments ceràmics varen ser molt escassos i poc precisos, amb un percentatge elevadíssim de ceràmica antiga procedent dels estrats inferiors (Puig 2011, 68).

material caracteritza contextos propis de final del segle XII o primera meitat del XIII (Puig 2007, 79-113).¹⁰ Amb aquesta cronologia també lligaria el fragment de pisa arcaica trobat al paviment d'un dels edificis (Puig 2011, 59), ceràmica de la qual es coneix un centre productor a Barcelona i que es data al segon quart del segle XIII (Beltran de Heredia 2007, 138-158).¹¹

En conseqüència, proposem una cronologia per a la construcció de l'eixample abans de la primera meitat del segle XIII. Marcel Pujol sostenia una datació similar, prèvia al segon quart del segle XIII, només per al sector de ponent, mentre que atribuïa al sector de llevant una datació posterior, al darrer quart del segle XIII. Aquesta mateixa cronologia donava Pujol al recinte emmurallat de torres rodones que cenyia l'eixample, mentre que s'esmentava una muralla nova, aixecada a final del segle XIII, segurament després de la derrota de les tropes croades de Felip l'Ardit. Sostenia aquesta hipòtesi amb l'argument que la construcció de les cases hauria precedit la del recinte murat i que aquest encara no existiria l'any 1275 (Pujol 1997, 73-77). Els supòsits de Pujol no se sostenen si tenim en compte les dades proporcionades pels treballs arqueològics. Tot apunta que les cinc grans illes de cases, que tenen una superfície mínima de poc més de 2.000 m² i una màxima d'uns 3.300 m², i els carrers que les separen, s'haurien plantejat al mateix temps que el perímetre emmurallat que les delimita.

El que sí compartim és la hipòtesi de la construcció d'una muralla nova cap a final del segle XIII a conseqüència dels efectes que va tenir sobre la vila de Roses l'enfrontament entre el rei francès Felip l'Ardit i el rei català Pere el Gran, l'any 1285, durant l'anomenada croada contra Catalunya. Josep Maria Gironella ha localitzat un document que fa referència a les devastadores conseqüències del pas de les tropes franceses per Roses: «[...] omnia bona ipsius monasterii fuerunt assumpta et devastata et recepta per gallicos et armata gallicorum, et ignis impositus fuit ipsi monasterio et ville de Rosis, et omnia combusta fuerunt».¹² No sabem fins a quin punt és fiable aquesta descripció, que porta a imaginar Roses sotmesa a un nivell de destrucció no gaire diferent de l'incendi i el saqueig que va afectar la vila de Peralada, tal com relata la crònica de Ramon Muntaner, fets que s'ha considerat que varen impulsar la construcció del segon recinte emmurallat. El cert és que, en determinats punts de la muralla de Roses, trobem nivells que podem atribuir a aquest moment, com també hi podríem relacionar les nombroses bombardes de pedra localitzades a la vila, algunes aprofitades com a material de construcció de les cases (Puig 2016, 357). Malgrat això, però, creiem que no podem parlar pròpiament de

10 Aquestes ceràmiques apareixen acompanyades d'altres de pasta grollera reduïda, així com d'alguns fragments de vidrades monocromes. Aquest detall corrobora l'afirmació feta per Júlia Beltran de Heredia, que cal avançar l'aparició del vidrat a Catalunya com a mínim un segle, almenys fins al darrer quart del segle XII i inici del XIII (Beltran de Heredia 2007, 139). Aquesta hipòtesi s'ha pogut constatar en altres jaciments, a part del de Roses, com ara a Castelló d'Empúries i Santa Creu de Rodes. El percentatge d'aquestes ceràmiques vidrades, tant de cuina com de rebost, però, és molt petit, amb un 4,63 % del total en les fases més antigues i un 14,20 % en les posteriors (Puig 2007, 90 i 95).

11 Aquesta producció, segons expressa la mateixa autora, és coneguda a la Itàlia meridional (Apúlia, Campània i Sicília) com a protomajòlica o majòlica arcaica, i data de final del segle XII o inici del XIII. D'aquí s'hauria exportat cap a la Itàlia central. Estudis arqueomètrics han permès considerar l'existència de tallers locals a Barcelona (Beltran de Heredia 2007, 139).

12 Agraïxo a Josep Maria Gironella la cessió d'aquest document, localitzat entre els protocols notariais de Castelló a l'Arxiu Històric de Girona.

construcció d'una nova muralla sinó de refacció o reconstrucció de l'existent. L'excavació que es va fer als nivells inferiors de les torres C i E del front de mar i en un tram de la muralla de llevant, entre les torres E i F, va proporcionar nivells que es varen datar a partir de final del segle XIII per la presència de la ceràmica catalana decorada en verd-i-manganès (fig. 5). A tocar de la torre F es varen excavar unes capes d'anivellament prèvies a una refacció de la muralla associades a aquest context cronològic (Puig et al. 1994, 81-85).

El cert és que encara queda molt per explorar a l'espai de la vila medieval i que, si només es treballa per deixar visitables les ruïnes sense poder-hi aprofundir en diferents punts estratègics, no es podrà avançar en el coneixement de l'evolució

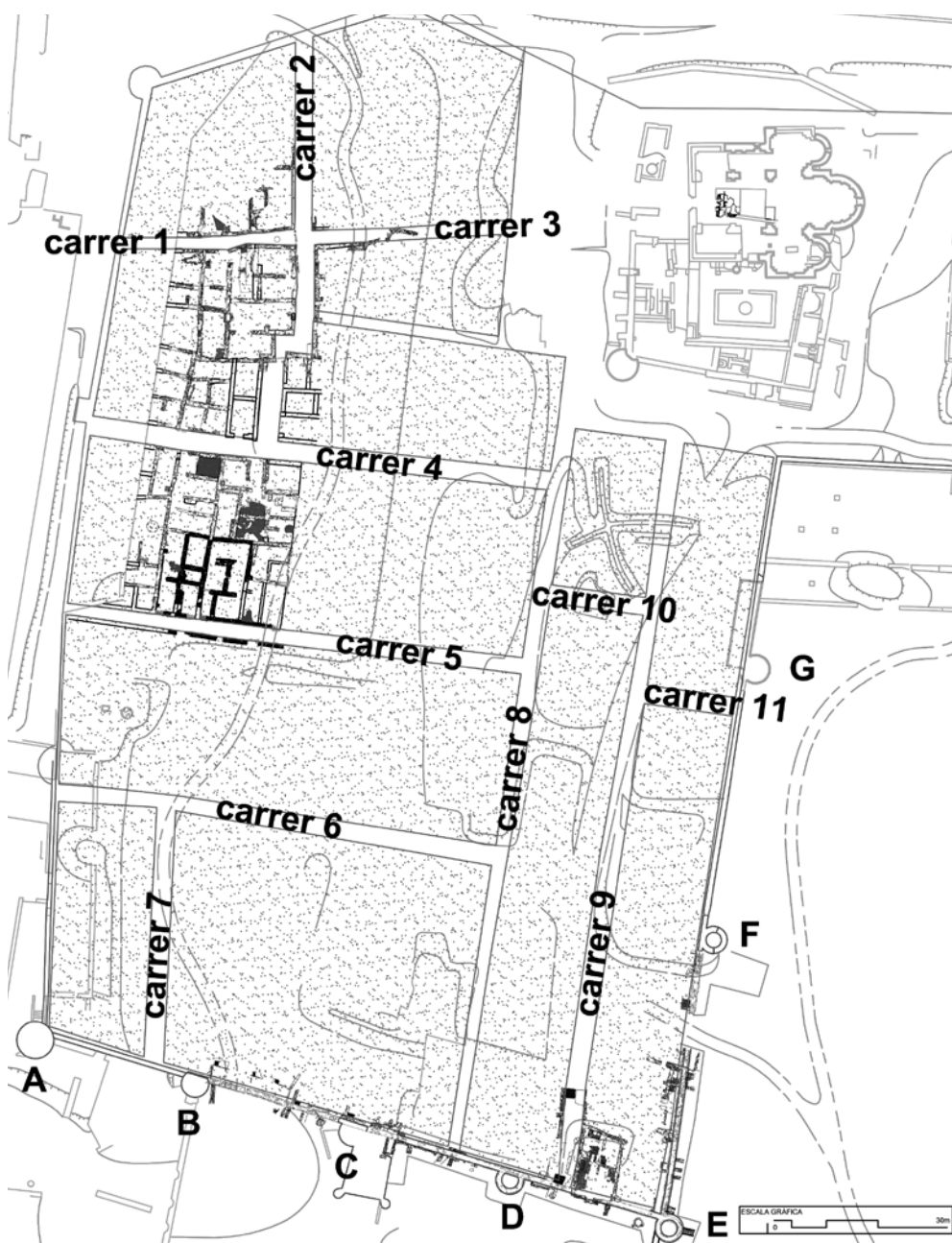

Figura 5. Numeració dels carrers que separen les diferents illes de cases i de les torres del recinte emmurallat de l'exemple.

de la població baixmedieval i el seu urbanisme.¹³ I no només és important aquesta recerca per a la vila de Roses, sinó que també ho és per a l'estudi de les ciutats medievals catalanes. Com lamenta Philip Banks, encara sabem poc d'aspectes com ara les dimensions i la definició de les parcel·les, o de la distribució de les cases, i considera que (Banks 2013, 105):

[...] ha de ser l'arqueologia, i possiblement l'estudi de les restes dels edificis de l'època que encara existeixen amagades sota l'acumulació dels segles, els que en ajudin a dibuixar els detalls i a oferir una visió més clara de les ciutats del segle XIII.

Tenim la sort que la vila de Roses és un cas excepcional, ben conservat, que no pateix el mateix que moltes altres poblacions medievals, soterrades sota l'urbanisme actual, en què és molt més complex realitzar-hi intervencions arqueològiques.

EL MÒDUL O EL PATRÓ DE LA PARCEL·LA A ROSES

El darrer element que ens resta comentar, fruit dels resultats dels treballs arqueològics realitzats en el marc del projecte de recerca entre els anys 2008 i 2011, és el reconeixement d'un patró fix a l'hora de parcel·lar les illes de cases. Aquesta subdivisió interna s'ha fet evident a l'illa I del sector 3, espai on s'han arribat a distingir un total de sis parcel·les d'identica planta rectangular i orientació nord-sud (fig. 6). La superfície total de cadascuna s'ha estimat en uns 114 m² i uns 96 m² d'espai interior útil, parcel·les que tenen una llargada màxima nord-sud d'uns 13,50 m per una amplada d'uns 7 m.¹⁴ Som clarament davant d'un mòdul prefixat, d'una pauta comuna, d'una homogeneïtat parcel·laria que és evident que es va concebre en el mateix moment de la planificació de l'eixample.

El mòdul de la parcel·la condicionarà la planta de les diferents cases. El primer que hem de comentar és que no necessàriament cada parcel·la correspon a un únic edifici. Estudiades les estructures descobertes fins al moment, és evident que, si bé en alguns casos és cert, en altres la parcel·la es va compartimentar en dos habitatges o bé es varen sumar dues parcel·les per fer una casa de dimensions més grans. També s'ha observat, especialment en el cas de les cases que ocupaven una única parcel·la, una compartimentació regular de l'interior en tres estances. Aquestes estaven disposades paral·leles a la façana que dona al carrer i tenien una amplada d'entre 2,90 m i 3,30 m, a excepció dels patis o espais oberts. Pel que fa a la qüestió

13 En el moment de finalitzar els treballs en els quals es basa aquest article, s'havien excavat escassament 900 m² dels 14.000 m² de l'eixample baixmedieval, cosa que no representa ni un 6,5 % del total. Els darrers anys s'ha seguit descobrint noves àrees de la vila que esperem que aportin bons resultats.

14 Aquestes mides corresponen a l'espai interior de les parcel·les. Cal tenir en compte que aquestes comparteixen parets mestres, per la qual cosa la diferent amplada dels murs i les refaccions que s'observen varen complicar el càlcul exacte. En alguns punts va resultar difícil poder identificar aquestes parcel·les, atesos els canvis ocorreguts sobre les propietats originals pel fet que les cases perduessin fins a mitjan segle XVII.

constructiva, cal comentar que aquestes cases tenen en comú unes parets amb sòcol fet a base de pedres granítiques col·locades en sec, així com uns paviments a nivell de planta baixa molt simples, fets amb argila compactada o morter disposat sobre una capa de preparació de fines graves.¹⁵

Figura 6. Patró de parcel·la localitzat a l'illa I del sector 3.

- ¹⁵ Aquesta tipologia constructiva es diferencia d'altres fases que coincideixen en el mateix espai, com la que correspon a les reformes que tenen lloc a mitjan segle XVI amb la construcció de la Ciutadella. En aquest moment, els murs presenten la característica comuna d'estar fets amb materials diversos, granits, esquists i pissarres, lligats amb una argila de color marró-ataronjat, amb restes de revestiment de calç per la cara interior —arrebossat que arriba just fins a la nova cota de paviment. Respecte a aquests, els de la planta baixa també són simples, de terra o argila compactada o bé de morter, però també n'hi ha de rajols —disposats a la mescla o com a trencajunt—, i de còdols o pedres petites clavades al terra, planes o de cantell, que sembla correspondrien a espais oberts, com ara patis o àrees de treball.

Les dimensions d'aquests mòduls llargs i estrets, alineats, s'han identificat amb el que s'anomena parcel·la gòtica. Encara les podem veure en els plànols cadastrals de diverses poblacions d'origen medieval de la zona del nord-est català que ens interessa. En detallarem alguns exemples a l'apartat de conclusions. Restaria encara comprovar amb quina mesura tradicional encaixen aquestes dimensions. És possible que siguem davant d'algun múltiple o divisor de la cana, que era la mesura més comunament utilitzada en la mesura de terres i la construcció d'edificis, i que equivalia a 8 pams.

Un cop identificada la dimensió de la parcel·la, s'ha fet l'esforç de calcular si aquesta es podia aplicar a totes les illes que conformen l'eixample. En funció de les dades disponibles, s'ha traçat una base topogràfica sobre la qual poder aplicar el mòdul de parcel·la descobert. Immediatament s'ha comprovat com la parcel·la prototip encaixava perfectament en l'espai d'aquestes illes i com aquesta s'hi ajustava en tots els casos, sempre que s'orientessin en sentit nord-sud. Pel que fa al sector de ponent, o sector 3, a les illes I i II hi entren vint parcel·les de manera idèntica, mentre que al bloc format per les illes III i IV n'hi caben entre vint-i-cinc i vint-i-set.¹⁶ Quant al sector de llevant o sector 2, el perpendicular al mar, en el bloc format per les illes I i III hi entren divuit parcel·les, de la mateixa manera que en el bloc format per les illes II i IV.

A partir del càlcul que acabem de detallar, estariem parlant d'un total d'unes cent parcel·les que, com hem dit, no equivaldria necessàriament a cent cases. La quantitat d'habitatges, en totes les dimensions que es coneixen en la documentació medieval, ja sigui *domus* o *hospitium*, faria variar tant el nombre d'habitatges com el d'habitants.

CONCLUSIONS I ALTRES EXEMPLES DE PARCEL·LACIÓ PREMEDITADA

A partir del que hem exposat fins ara, arribem a la conclusió que l'eixample de Roses és una fundació *ex novo*, molt probablement resultat d'una acció premeditada, compartida pels senyors que tenien la jurisdicció i el domini sobre el lloc, l'abat del monestir de Santa Maria i el comte d'Empúries, amb la intenció final de promoure el port i evitar que els pobladors marxessin del lloc. El fet de ser una fundació de nova planta es desprèn tant de la configuració de la trama urbana com de les accions que es varen realitzar en el terreny disponible, per tal d'adequar-lo i preparar-lo per rebre les noves construccions. Aquest fet s'ha situat a la primera meitat del segle XIII.

Un paral·lel molt proper, una mica més tardà, seria el de l'eixample de Figueres resultat de la concessió de la Carta Pobla del rei Jaume I de l'any 1267. Aquí trobem un projecte d'urbanització molt similar, regular, amb illes de cases

16 Aquest bloc va resultar el més complex de calcular, atès que desconec com se circularia per l'interior d'aquesta illa més gran, si hi havia carrerons interiors i quins espais estarien destinats a patis. Caldrà esperar l'evolució dels treballs arqueològics en aquest punt per poder concretar alguna dada més al respecte.

delimitades per carrers traçats ortogonalment i a partir d'uns eixos principals que es creuen perpendicularment, i que conflueixen al centre en una nova plaça; uns eixos que es corresponen amb els principals camins d'entrada a la població. La superfície de l'eixample de la vila reial, que va ocupar uns espais a l'est i el sud de l'antic recinte format al voltant de la parròquia de Sant Pere, s'ha calculat en unes 5,4 ha dins un perímetre de 900 m (Puig 2013, 90-91), una mica més del doble que la vila de Roses. A les illes que es varen traçar en aquesta època, avui molt modificades pel que fet que encara s'hi viu, podem intuir la parcel·lació original. De nou, veiem com aquesta respon a un mòdul de planta rectangular, llarga i estreta.

També s'ha vist una parcel·lació premeditada en altres jaciments arqueològics, com ara el poble de Santa Creu de Rodes (Port de la Selva), del qual es parla detalladament en un altre article d'aquesta publicació. Les darreres campanyes d'excavació han permès detectar, a les cases immediates a la plaça, les que corresponen al sector de ponent, un mòdul de parcel·la que es va repetint. Malgrat que en alguns casos costa de veure pel fet que les cases es varen anar modificant fins al seu abandonament, a la fi del segle xv, es tracta d'un patró també de planta rectangular, llarga i estreta, que mesura entre 7 m i 8 m de llargada per una amplada entorn dels 2,20 m i 2,50 m, fet que dona una superfície d'entre 15 m² i 20 m². Sembla que la implantació d'aquesta parcel·la és resultat d'una ordenació urbana que té lloc entre la segona meitat del segle xiii i principi del xiv (Mataró, Ollich, Puig 2016, 377).

Finalment, voldríem esmentar el cas de Castelló d'Empúries, tot i que el creixement urbà d'aquesta vila, que va exercir durant segles de capital del comtat emporità, respon a diverses accions i promocions al llarg dels anys. Aquesta vila, com el cas de Roses, es trobava sotmesa a una doble jurisdicció des del moment en què els comtes d'Empúries decideixen establir-hi la capital comtal, entorn del darrer quart del segle xi. La parròquia existent era, en aquests moments, possessió de la Seu de Girona i constava d'un nucli de població crescut a l'entorn de l'església de Santa Maria, al cim del puig Salner. L'arribada dels comtes i la implantació de la seva residència castell, molt a tocar, al cim del puig del Mercadal, fou l'inici d'una llarga competència i rivalitat (Puig 1996, 47-77). El domini territorial urbà d'ambdues jurisdiccions va quedar ben delimitat a l'espai, però amb el pas del temps, a mesura que va anar creixent la població, els dos nuclis es varen diluir en un de sol, gràcies a diversos petits projectes d'urbanització, i foren englobats en un nou recinte emmurallat.

Entre aquests exemples d'urbanització que varen ordenar l'espai disponible entre ambdós nuclis, podem esmentar el d'un important personatge castelloní de l'època, Guerau Cocó, l'any 1290, quan emprèn la parcel·lació i l'establiment de diverses cases en un terreny de la seva propietat situat entre el castell comtal, a l'oest, i la sinagoga a l'est (Puig, Gironella 2016, 107-108). Aquesta parcel·lació va donar lloc a dues línies de cases, a banda i banda d'un carrer, que encara avui es conserven. Un altre dels exemples el trobem al nucli del puig del Mercadal, quan els comtes d'Empúries decideixen enderrocar el vell castell i formar la plaça del Gra, per constituir en el seu lloc el centre del mercat del cereal a la vila. Es

conserva la documentació relativa als diferents establiments fets entre els anys 1336 i 1337 de «pedasos del valle del Castillo antiguo», a partir del quals l'infant Pere I «mandó edificar muchas casas en el puesto ó Lugar donde estava dicho Castillo, y formar con elles dicha calle [de la Paireria Nova], y plasa» (Puig 1996, 57). En aquest carrer i aquesta plaça veiem encara traces d'aquesta parcel·lació més tardana, a base de mòduls també de forma rectangular, d'entre 15,5 m i 16 m de llarg per 4,50 m i 5 m d'amplada, i uns 80 m² de superfície (Puig 2013b, 86).

En tots aquests exemples, guiats per una racionalització de l'ús i l'organització de l'espai a urbanitzar, el que és realment important, a part del mètode, és la intenció i l'empresa que guia el promotor. Tot i que es pot arribar a intuir, aquesta no queda registrada de forma implícita en la documentació escrita, i resulta impossible arribar-hi a través de la recerca arqueològica. Les circumstàncies històriques que l'envolten i els fets que es van desenvolupant *a posteriori* ens poden ajudar a esbrinar-la. Esperem que la recerca que se segueix fent a la vila de Roses permeti perfilar la hipòtesi que es planteja en aquest article i que respongui algunes de les preguntes que no hem pogut acabar de contestar. Encara ens queden dubtes i algunes altres preguntes, de prou interès, com ara: d'on vindran els nous pobladors de Roses? Provocarà aquesta iniciativa l'inici del despoblament de la muntanya? Quan de temps trigarà a completar-se l'ocupació de l'exemple?

BIBLIOGRAFIA

- ARÍZAGA, B. 1993, El paisaje urbano en la europa medieval, *III Semana de Estudios Medievales de Nájera*, Logroño: Instituto de Estudios Riojanos, 11-25.
- BANKS, P. 2013, L'articulació urbana a Catalunya, FERRER, M. T. (ed.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, vol. II, 89-105.
- BELTRÁN, J. 2007, Pisa arcaica i vaixella verda al segle XIII. L'inici de la producció de pisa decorada en verd i manganès a la ciutat de Barcelona, *Quarbis: Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*, 138-158.
- CASTELLS, R., CATLLAR, B., RIERA, J. 1994, *Ciutats de Girona, Catàleg de plànols de les Ciutats de Girona des del segle XVII al XX*, Girona: Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya / Diputació de Girona.
- CASTELLS, R., MARTÍN, A. 1993, *Pla Director. Ciutadella de Roses*, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- LLOBET, B. J. 1667-1668, Indice, declaracion y addicion de la ereccion, antigüedad, excelencia y grandeza del condado de Ampurias, y de la sucession y descendencia de sus Excmos condes de las tres lineas, lo de que esta segunda parte se ha de tratar son la descripcion de su sitio, capacidad y limites, amenidad de todas cosas, rios, estanques, puertos del mar, gobierno politico, regalías, abadiatos, jurisdicciones, rentas y derechos en comun, corrobora con pruebas macicas (sic) y evidentes todo lo que en razon de

- sus grandezas y regalias se ha dicho y apuntado en dicha primera parte» [manuscrit], Peralada: Biblioteca de Peralada, núm. 17.758.
- MARQUÈS, J. M. 1986, *El cartoral de Santa Maria de Roses (segles X-XIII)*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MARQUÈS, J. M. 1992, *Lletres 1334-1420. Repertori selectiu. Arxiu Diocesà de Girona, I, 1334-1362*, Girona: Arxiu Diocesà de Girona.
- MATARÓ, M., OLLICH, I., PUIG, A. M. 2016, Intervencions arqueològiques a Santa Creu de Rodes (El Port de la Selva, Alt Empordà) en el bienni 2014-2015, *Actes de les XIII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Barcelona: Servei d'Arqueologia i Paleontologia, 375-381.
- PALOU, H. 1989, *Jurisdiccions i privilegis a la vila de Roses. Orígens de la jurisdicció compartida. Segles X a XVI. Estudis dels documents* (treball de recerca), Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.
- PALOU, H. 2000, El comerç marítim i les seves infraestructures, GIFRE, P. (coord.), *Història de l'Alt Empordà*. Girona: Diputació de Girona, 323-326.
- PUIG, A. M. 1996, La *villa Castilione* en el *territorio Petralatense*. La seva topografia urbana i el castell de Castelló, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 29, 47-77.
- PUIG, A. M. 2000, L'urbanisme planificat alt-medieval a l'Empordà: els exemples de les viles de Roses i Castelló d'Empúries, *Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Barcelona: ACRAM, 76-89.
- PUIG, A. M. 2004, Treballs de modificació i condicionament de la topografia urbana de Castelló: una necessitat imposada pel creixement de la vila, *El Salner*, 10, 45-57.
- PUIG, A. M. 2007, Els fossats del castell de Castelló d'Empúries (Alt Empordà, Girona). Un conjunt ceràmic dels segles XII i XIII, *Pyrenae*, 38-2, 79-113.
- PUIG, A. M. 2008, El destí d'unes còpies de l'inventari de l'arxiu d'Empúries, de Bernat Josep Llobet, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 39, 301-321.
- PUIG, A. M. 2010, Les campanyes del bienni 2008-2009 a la Ciutadella de Roses (Alt Empordà), *Actes de les X Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Barcelona: Servei d'Arqueologia i Paleontologia, 673-681.
- PUIG, A. M. 2011, *Memòria d'excavació. Programa del bienni 2008-2009*, [memòria inèdita], Barcelona: Servei d'Arqueologia i Paleontologia.
- PUIG, A. M. 2012, Les campanyes del bienni 2010-2011 a la Ciutadella de Roses (Alt Empordà) i altres intervencions menors, *Actes de les XI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Barcelona: Servei d'Arqueologia i Paleontologia, 211-221.
- PUIG, A. M. 2013a, L'evolució del nucli emmurallat medieval. Figueres dins la història de Catalunya (dossier), *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 44, 67-96.

- PUIG, A. M. 2013b, L'emplaçament de la comunitat jueva a la llum de l'urbanisme i l'arqueologia, *Girona Judaica*. Vol. VII: *Jueus del rei i del comte. Homenatge a Miquel Pujol i Canelles*, Girona: Patronat Call de Girona, 82-95.
- PUIG, A. M. 2014, *Memòria d'excavació. Programa del bienni 2010-2011*, [memòria inèdita], Barcelona: Servei d'Arqueologia i Paleontologia.
- PUIG, A. M. 2016, L'evolució urbana de la vila de Roses. La trama ortogonal i la parcel·lació gòtica a l'ampliació del segle XIII, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 47, 341-380.
- PUIG, A. M., AGUSTÍ, B., TEIXIDOR, M., MARTÍN, A. 2000, Resultats de la primera campanya d'excavacions a l'església de Santa Maria a la Ciutadella de Roses (Alt Empordà), *Actes de les V Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Barcelona: Servei d'Arqueologia i Paleontologia, 172-176.
- PUIG, A. M., CARRASCAL, C., PUJOL, M., VIEYRA, G. 1994, *Memòria d'Excavació (setembre 1993-gener 1994: primera campanya)* [memòria inèdita], Barcelona: Servei d'Arqueologia i Paleontologia.
- PUIG, A. M., CARRASCAL, C., VIEYRA, G., TEIXIDOR, M. 1995, L'evolució urbana a l'antic solar de la vila medieval de Roses (dels segles V a XVII), *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 28, 41-69.
- PUIG, A. M., CODINA, D. 2004, Intervenció al claustre del monestir de Santa Maria de la Ciutadella de Roses (Alt Empordà), *Actes de les VII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Barcelona: Servei d'Arqueologia i Paleontologia, 485-491.
- PUIG, A. M., GIRONELLA, J. M. 2016, La sinagoga de Castelló d'Empúries. Evidències històriques i arqueològiques», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 47, 97-131.
- PUIG, A. M., MARTÍN, A. 2006, *La colònia grega de Rhodé*, Girona: Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona.
- PUIG, A. M., PUJOL, M., VIEYRA, G., CARRASCAL, C. 1994a, Resultats de la darrera campanya arqueològica realitzada a la Ciutadella de Roses (Alt Empordà), *Actes de les II Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Barcelona: Servei d'Arqueologia i Paleontologia, 156-165.
- PUIG, A. M., PUJOL, M., VIEYRA, G., CARRASCAL, C. 1994b, Els recintes emmurallats de la vila medieval de Roses, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 27, 17-41.
- PUJOL, M. 1997, *La vila de Roses (segles XIV-XVI)*, Girona / Roses: Ajuntament de Roses / Diputació de Girona.
- ROSSELLÓ, V. M. 2017, *Viles planificades valencianes medievals i modernes*, València: Publicacions de la Universitat de València / Institut d'Estudis Catalans.